

Toisena henkii itä

Niin lähellä kuin Pietari maantieteellisesti onkin, jää venäläinen filosofinen keskustelu Suomessa yleensä lähes tuntemattomaksi. Kielimuurin lisäksi erottavana tekijänä on yksi Euroopan jyrkimmistä kulttuurirajoista. Parinkymmenen viime vuoden aikana ja etenkin aivan viime vuosina suomennosten määrä on kuitenkin moninkertaistunut, ja vaikka niitä on edelleen vähän, ne tarjoavat mahdollisuuden jonkinlaiseen katsaukseen siitä, mitä on luettavissa suomeksi.¹

Yhden tien venäläiseen ajatteluun avaa Nikolai Berdjajevin kirjoitus ”Venäjän sielu”. Se on erinomainen venäläisen sielun kahtia jakautuneisuuden ja paradoksaalisuuden fenomenologia. Se ei ole missään tapauksessa venäläisen ajattelun *analyysi*, vaan ainoastaan tunnistaa keskeisiä antinomioita ja niistä kasvavia paradokseja. Se tekee tämän kuitenkin niin kiinnostavasti, että Berdjajevin kirjoitusta voi oikeastaan suositella johdannoksi suomeksi saatavilla olevaan venäläiseen filosofiaan. Ensinnäkin Berdjajev tunnistaa venäläisen elämän- ja ajattelutavan anarkistisuuden:

”Venäjä on anarkistisin, pahimmin valtiollista järjestystä vailla oleva maa maailmassa. Ja venäläiset ovat mitä epäpoliittisin kansa, joka ei koskaan ole kyennyt järjestämään olojaan. Kaikki tosi venäläiset kansalliset kirjailijat, ajattelijat, lehtimiehet ovat olleet valtiovastaisia, eräänlaisia anarkisteja.”²

Paria sivua myöhemmin Berdjajev toteaa paradoksin toisen puolen:

”Venäjä on valtiokeskeisin ja byrokraattisin maa maailmassa. Kaikki muuttuu politiikan välikappaleeksi. Venäjän kansa on luonut mitä mahtavimman valtion, suurenmoisen imperiumin maailmassa.”³

Mikään venäläisen ajattelun versio ei kykene *selittämään* tätä paradoksaalisuutta, mutta eläminen tässä anarkian ja valtiokeskeisyyden kaksoissidoksessa on lyönyt leimansa kaikkeen venäläiseen ajatteluun. Kysymys ei ole vain yhteiskuntafilosofiasta, vaan asettuminen lännen ulkopuolelle leimaa eräänlaisena välttämättömänä ajattelijan positiona kaikkea venäläistä ajattelua. Berdjajev yrittää liikkuu tässä kahteen suuntaan:

”Venäjä ei voi määritellä itseään idäksi ja asettaa itseään lännen vastakohdaksi. Venäjän tulee tiedostaa olevansa myös länttä, tulla itälänneksi, kahden maailman yhdistäjäksi eikä niiden erottajaksi.”⁴

Uudet suomennokset ja niiden johdannot tarjoavat tähän myös analyttisempää ainesta kuin Berdjajevin kirjoitus.

Mutta ennen muuta on syytä keskittyä muutamaani klassisiin venäläisiin kirjoituksiin. Vaikka klassiset venäläiset kirjailijat ovat olleet Suomessa varsin hyvin tunnettuja kirjailijoina, heidän henkistä maailmaansa ei tunneta yhtä hyvin. Ehdottomasti parhaita avaimia tähän tuntemattomaan maailmaan on Aleksandr Radištševin kirja *Matka Pietarista Moskovaan*. Se avaa näköalaa Venäjään Euroopan reunana, johon valistuksen projekti kariutui.

Aleksandr Radištšev

Keisari oli kiinnostunut ranskalaisista valistusfilosoifeista niin pitkään kuin valistus ei uhannut itsevaltiutta. Aleksandr Radištšev (1749–1802) puolestaan opiskeli Saksassa – ja omaksui aikansa radikaalit aatteet, joita kotimaa Venäjä ei omaksunut.

Radištševin kirjan *Matka Pietarista Moskovaan* ilmestyminen osoitti sen rajan, jolle länsieurooppalainen luonnonoikeusajattelu ja valistus Venäjällä pääsivät tai pikemminkin pysähtyivät. Radištševin kirja on yhteiskunnallinen pamfletti, joka ilmestyessään vuonna 1790 oli suunnattu eliitille, mutta siitä tuli samalla kertaa klassikko, joka kertoo lukijalle tsaarinajan venäläisen älymystön eetoksen: se tuomitsee maaorjuuden ja itsevaltiuden. Kirja on laadittu matkakertomukseksi kahden pääkaupungin välillä, ja filosofia kasvaa niistä kuvista, joita tapahtumista matkan varrella syntyy. Kirjoittajalle kirjan julkaiseminen tiesi matkaa Siperiaan.

Yhteiskunnallisen sarron, itsevaltiuden ja sensuurin vastaisen ajattelun juonne kulkee punaisena lankana läpi koko kirjan. Luonnonoikeusajattelunsa mukaisesti Radištšev lähtee siitä, että kaikki ihmiset syntyvät vapaina. Venäjällä jalo talonpoika on kuitenkin kahleissa, ja filosofi asettuu puolustamaan vapautensa puolesta taistelevia talonpoikia. Kirjasta tuli yli sadaksi vuodeksi kielletty klassikko. Paradoksaalisesti kirjasta, joka oli ollut tsaarin vallan ajan sensuroituna, tuli neuvostoaikana venäläinen klassikko, josta julkaistiin tieteellinen editio.

Radištševin kirjaa voi suositella kaikille johdatukseksi Venäjän 1800-luvun kirjallis-filosofiseen aatemaailmaan. Johannes Remyin suomennos on mallikas ja tuo kirjan suomalaisten lukijoiden ulottuville. Suomentajan laaja esipuhe on erinomainen johdatus, samoin kattava selitysosasto tuo tekstiin runsaasti lisää ulottuvuuksia.

Kirja kuuluu ehdottomasti tärkeimpiin venäläisiin perusteoksiin. Lisäksi se on edustava näyte siitä, ettei venäläinen filosofinen ajattelu varsinkaan tuossa vaiheessa eronnut niin sanotusta kaunokirjallisuudesta tieteelliseksi kirjoittamiseksi, vaan pikemminkin sen kaunokirjallinen tyyli vastaa venäläisen ajattelun kuvallisuutta.

Pjotr Tšaadajev

Yhtään Radištševia paremmin ei käynyt toisen vapaan ja kriittisen venäläisen ajattelijan Pjotr Tšaadajevin (1794–1856). Tšaadajev ehti ruotia venäläistä yhteiskuntaa Radištševinkin ankarammin ennen kuin hänet julistettiin hulluksi. Tšaadajev ensisijainen lähtökohta ei ollut valistus vaan kristillisuus, jonka hän katsoi muuttuneen todeksi läntisessä Euroopassa muttei Venäjällä, jonne ”ihmiskunnan yhteinen laki” ei ollut yltänyt. Venäjällä ei liioin ollut mitään erityistä historiallista tehtävää. Sen sijaan, että Venäjä olisi kyennyt kehittymään – kuten normaalit (länsieurooppalaiset) maat – se oli kyennyt vain laajentumaan Beringinsalmelta Oderille. Oli tietenkin selvää, ettei itsevaltiasta halunnut kuulla, kun filosofi sanoo:

”Puhuttaessa Venäjästä kuvitellaan jatkuvasti, että puhutaan valtiosta, joka on samanlainen kuin muutkin; todellisuudessa asia ei ole ollenkaan niin. Venäjä on aivan erityinen maailma, joka alistuu yhden ihmisen tahdolle, mielivallalle, kuvitelmalle – oli hänen nimensä Pietari tai Iivana, sillä ei ole merkitystä; se on joka tapauksessa yhtä lailla mielivallan ruumiillistuma.”⁵

Tšaadajevin ensimmäisen ja ainoaksi jääneen ”Filosofisen kirjeen” sekä ”Hullun puolustuspuheen” ja postuumin ranskankielisen ”L’Univers 15. tammikuuta” suomennokset sisältyvät Vesa Oittisen toimittamaan kokoelmaan *Venäjä ja Eurooppa, Venäjän idea 1800-luvulla*. Kokoelma on selvästi laadittu vastaavan venäläisen teoksen mukaan, mutta joitain tekstejä on jätetty pois ja siihen on lisätty toimittajan laaja suomalainen johdanto. Kaikkiaan kokoelmassa on 16 venäläistä tekstiä – useimmat niistä tärkeitä ja klassisia – Tšaadajevista Nikolai Trubetskoihin ja edellä mainittuun Berdjajeviin. Myös nämä suomennokset ovat sujuvia ja hyvätasoisia. Tämä kokoelma kuuluu Radištševin klassikkoteoksen ohella tärkeisiin johdantuksiin venäläiseen ajatteluun.

Kokoelman johdannossa Oittinen esittelee ”Venäjän idean” muotoutumista sekä viime vuosien venäläistä ja jonkin verran myös läntistä keskustelua. Erityisen varteenotettavia ovat Aleksandr Ahijezerin esittämät näkökohdat modernisaation nurjasta puolesta Venäjän todellisuutena. Valistus tai pikemminkin sen epäonnistuminen itäisessä Euroopassa *tuottivat* jaon itään ja länteen. Venäjästä tuli ”toinen todellisuus”. Tai voitaisiin sanoa näin: yhteiskunnallisen kariutumisen lisäksi valistus kariutui Venäjällä myös ideologisesti.

Slavofilien ”taaksepäin katsovat utopiat”

Venäjän idean muotoutuminen ei avaudu pelkästään valistuksen prisman läpi. Radištšev ja Tšaadajev pitivät läntisessä Euroopassa kehkeytynyttä sivistystä, filosofiaa ja loogisuutta tavoiteltavana normina, ja Tšaadajev halusi saada koko yhteiskunnan uudelle tolalle. Tätä vastoin Tšaadajevin kritiikin kohteena ollut Venäjän poikkeavuus muista maista alkoi merkitä ”fanaattisille slaaveille” eli slavofileille hyvettä. Nämä Tšaadajevin vieroksumat ”taaksepäin katsovat utopiat” tai ”menneisyyden utopiat” saivat kysymyksen Venäjän erityislaadusta kääntymään vastakohtakseen: ”läntistä rationalismia” ei otetakaan normina, vaan sitä kavahdettiin ja parempana pidettiin venäläistä intuitiivisuutta ja uskoa. Idän kirkon ortodoksia ja bysanttilainen historia asetettiin normatiivisesti ”läntisen egoismin” vastakohtaksi, ja Venäjän erityislaadusta tuli messiaaninen tehtävä.

Kokoelmaan sisältyy sekalainen otos slavofilien kirjoituksia, jotka valottavat sitä, miten Venäjän ideaa on kehitelty 1800-luvun alkupuolelta aina 1900-luvulle saakka. Puškinin kuuluisa ”Kirje Tšaadajeville” on kokoelmassa aivan aiheellisesti. Sen sijaan Gogolin ”Venäjän pelot ja kauhut” on mukana enemmän Gogolin nimen kuin kirjoituksen sisällön vuoksi. Ivan Kirejevskin (1806–1856) ja Aleksei Homjakovin (1804–1860) artikkelit ovat puolestaan tärkeitä johdantuksia slavofilien ”taaksepäin katsoviin utopioihin”. Homjakov kehitteli ajatusmalliaan venäläisen yhteisöllisyyden pohjalta ja teki samalla länsimaiselle sivistykselle slavofilisen silmääntempun:

”Näin me kuljemme eteenpäin rohkeasti ja erehtymättä, hyödynnämme länsimaiden satunnaiset keksinnöt mutta annamme niille aiempaa syvemmän merkityksen tai löydämme niistä ne inhimilliset ominaisuudet, jotka jäivät salaisuudeksi länsimaille, pyydämme kirkon historialta ja sen laeilta opastavia lyhtyjä tulevaa kehitystämme varten ja herätämme henkiin muinaisen Venäjän elämänmuodot, koska ne perustuivat perhesiteiden pyhyyteen ja heimomme turmeltumattomaan yksilöllisyyteen.”⁶

Kirejevski lähti Saksaan Hegelin ja Schellingin oppilaaksi ja aikoi Venäjälle palattuaan levittää näiden filosofiaa, mutta kääntyikin slavofiliksi. Saksalaisista filosofeista venäläisille kelpasi oikeastaan vain Schelling. Slavofileille Venäjä on jotain alkuperäistä, tunne, jota ei voida arvioida rationaalisesti vaan vain kokea intuitiivisesti (tai pikemminkin uskoa). Erityisen kuvaava venäläisessä suhtautumisessa mystifioituun länteen on runoilijana paremmin tunnetun Fjodor Tjuttševin (1803–1873) kirjoitus ”Venäjä ja Saksa, Kirje Augsburgin Allgemeine Zeitungin päätoimittajalle”. Tjuttševia vaivasi läntinen suhtautuminen Venäjään: ”Lännen nykyisenä mielialana on se, että sillä on edessään luonnonvoima, ellei suorastaan vihamielinen, niin kuitenkin täysin vieras – luonnonvoima, joka ei ole Lännen hallittavissa.”⁷ Tjuttšev kuvitteli, ettei ”lännessä tunneta Venäjän oloja tarpeeksi” ja koetti markkinoida saksalaisille Idän imperiumin ja sen

”Nämä tekstit eivät esitä venäläistä ideaa, mutta zapadnikit näkivätkin Venäjän todellisuuden, joka jauhoi rikki monta ideaa.”

”nyt istuvan hallitsijan kuolemattomien ansioiden” apologiaa. Tämä miellytti tietenkin tsaaria, mutta läntiselle lukijalle kirjoitus on kokoelman vastenmielisin.

Zapadnikit

Slavofiilien vastakohtaan muodostivat ”zapadnikit”. Heidän tuotannostaan kokoelmaan *Venäjä ja Eurooppa* on otettu vain yksi Aleksandr Herzenin (1812–1870) kirjoitus, ”Prolegomena” vuodelta 1867. Se on toki tiivistelmä Herzenin keskeisistä ajatuksista, mutta muitakin tekstejä olisi tarvittu. Sitä paitsi ”Prolegomena” on kirjoitettu Venäjän historiassa vuonna 1861 mullistavaksi muodostuneen tapahtuman, maaorjuuden lakkauttamisen, jälkeen. Sattumaa tai ei, mutta Venäjän ideaa käsittelevällä kokoelmalla on lähes sama nimi kuin vuonna 1918 julkaistulla teoksella *Eurooppa ja Venäjä*, valikoima Herzenin merkittävimpiä kirjoituksia teoksista *Toiselta rannalta* ja *Kirjeitä Ranskasta ja Italiasta*⁸. ”Prolegomena” on kuitenkin kirjoittajan pisimmälle menevä yhteiskunnan uudistamisen ohjelma.

Venäjän todellisen tilan hän näki realistisesti ja päätyi vuonna 1847 karkotuksen ja vaimentamisen uhatessa vallan kriitikon kolmanteen mahdollisuuteen: emigraatioon länteen. Samaan ratkaisuun oli päätyneet jo 1840 Mihail Bakunin (1814–1876), joka tuli myöhemmin tunnetuksi anarkistina. Moskovassa hän kuitenkin luki saksalaisia idealisteja ja oli hegeliläinen. Kumoava ja säilyttävä *Aufhebung* vaihtui kuitenkin ”luovaan hävittämisen haluun”, sillä Bakuninin ajattelua hallitseva

juonne oli itse asiassa ”syvä ja perusteellinen inho” tsaristista valtiota kohtaan, jota hän piti saksalaisena ja epävenäläisenä. Bakuninilta olisi voinut ottaa kokoelmaan mukaan esimerkiksi jo aiemmin suomennetun, *Zemlja i volja* (Maa ja vapaus) -liikkeen nimissä lähetetyn ”Kirjeen suomalaisille isänmaanystäville”, jossa hän tietävästi ensimmäisenä ”tunnustaa Suomelle kiistämättömän oikeuden päättää itse omista asioistaan, oikeuden erota Venäjän keisarikunnasta” ja toteaa edelleen: ”meistä itsestämme ei voi koskaan tulla vapaita niin kauan kuin Venäjän keisarikunnaksi nimitetty sentralistinen ja väkivaltainen instituutio on olemassa.”⁹

Vissarion Belinskiltä (1811–1848) ei myöskään ole otettu suomalaiseen kokoelmaan mitään. Missä ovat esimerkiksi Belinskin ”Kirje Gogolille” tai artikkeli ”Vastaus Moskvitjaninille”? Näissä kirjoituksissa hän ruoti ankarasti slavofileja ja esitti zapadnikkien tai ”valankumouksellisten demokraattien” poliittisen ohjelman: on lakkautettava maaorjuus ja kiellettävä ruumiilliset rangaistukset, ja mielivallan sijaan on saatava laillisuus. Voidaan tietenkin sanoa, etteivät nämä tekstit esitä ideologista venäläistä *ideaa*, mutta paremmin kuin Venäjän idean, zapadnikit näkivätkin Venäjän *todellisuuden*, joka jauhoi rikki myös monta muuta ideaa.

Dostojevskin visiot

Fjodor Dostojevski (1821–1881) tunnetaan romaaneistaan, joiden uudet suomennokset avaavat ne elävällä nykykielellä. Dostojevskin merkitys on kuitenkin romaanien merkitystä laajempi, etenkin Venäjällä. Muun muassa *Kirjailijan päiväkirja* on Suomessa jäänyt joko romaanien varjoon tai kokonaan vaille huomiota¹⁰. Olli Kuukasjärvi julkaisi päiväkirjamerkinnöistä ensimmäisen valikoiman vuonna 1996¹¹, ja sitä täydentää Tiina Kartanon valikoima *Talvisia merkintöjä kesän vaikutelmista*.

Dostojevskin ajattelussa on monia keskenään ristiriitaisia ulottuvuuksia ja tasoja. Kaiken lisäksi ne muuttuvat eri rytmeissä. Vaikka hän kulki slavofiilien joukossa, hän piti niin kumouksellisten kuin taantumuselystenkin alkulähdettä samana: näiltä puuttui todellinen yhteys kansaan. *Talviset merkinnät* osoittavat havainnollisesti, ettei Dostojevski tunne sympatiaa sen enempää läntisen Euroopan porvarillista elämää kuin sitä matkivaa venäläistä yläluokkaa kohtaan. Nämä ovat kadottaneet sen, missä Venäjällä ja sen kansansielulla on vielä ”uusi sana” sanottavanaan. Valistuksen ja rationalismin ideologisen ja käytännöllisen kariutumisen Venäjällä Dostojevski kääntää ”venäläisen kansansielun” vahvuudeksi.

Dostojevski on elementissään päästessään tekemään pirullisia huomioita ulkoisesti rikkaan maailman hengetömyydestä. Sen vastapainoksi hän etsii uutta henkistä vaurautta. Dostojevskin ohjelmassa on yhtäältä kaivaa esiin ”ihmissielun syvyydet” ja toisaalta luoda yleismaailmallinen kristillisuus (joka on jotain muuta kuin institutionalisoitunut kirkko). Puškin-puhe kruunaa koko projektin. Sekä zapadnikit että slavofiilit ovat erehtyneet

– venäläisyydessä ja erityisesti Puškinin venäläisyydessä on jotain yleismaailmallista:

”Todelliselle venäläiselle Eurooppa ja koko suuren arjalaisen heimon kohtalo ovat yhtä rakkaita kuin Venäjä ja isänmaan kohtalo, sillä meidän kohtalomme on yleismaailmallisuus, jota ei ole hankittu miekalla, vaan veljeyden ja ihmisten yhdistymisen veljellisen halun voimalla.”¹²

Kokoelmaan *Venäjä ja Eurooppa* on aivan aiheellisesti otettu mukaan patavanhoillisen Konstantin Leontjevin (1831–1891) kirjoitus *Yleismaailmallisesta rakkautesta*. Hän huomasi heti, ettei ”herra Dostojevski” ollut mikään luotettava tapakristitty eikä varsinkaan bysanttilainen ortodoksi, vaan ”moralisti”, ja antoi tälle huutia samaan tyyliin kuin Oksanen tai Havu klassikoille tällä puolella itärajaa.

Vladimir Solovjov

Dostojevskin filosofiystävä Vladimir Solovjov (1853–1900) hahmotti *Kolmessa puheessaan Dostojevskin muistolle* tämän keskeisiä ajatuksia¹³, ja Oittisen toimittamaan kokoelmaan suomennetussa kirjoituksessa *Venäläisyyden idea* hän kehitteli universaalien kristillisyyden ideaa eteenpäin. Samalla kun Solovjov esitti venäläisyyden idealle kristillisen kolminaisuusopillisen perustelun, hän pölytti ankarasti venäläistä ”eksklusiivista nationalismia” ja tuomitsi muiden kansojen sortamisen. Solovjovin Dostojevski-puheet aloittivat Venäjällä myös intensiivisen filosofoinnin Dostojevskin aineistosta.

Solovjov tuotti venäläisessä ajattelussa vapaan intellektuaalisen tilan, jossa syntyi professionaalinen filosofia. Vaikka tämä ”kaikkiihteyden” ja Sofian filosofia on pitkälti hengellistä tai läntisen filosofian näkökulmasta pikemminkin teologiaa, on kuitenkin kysymys venäläisestä filosofisesta kulttuurista. Uskonnollis-filosofisen spekulationsa Solovjev katsoi voittavan läntisen filosofian ”abstraktit lähtökohdat”. On kuitenkin epätodennäköistä, että tämä erikoinen yhdistelmä itäisen kirkon teologiaa, teosofiaa ja eurooppalaista filosofiaa saavuttaisi koskaan erityistä jalansijaa Venäjän ulkopuolella, varsinkaan Suomessa.¹⁴

Toivo T. Kaila teki historiallisen teon suomentamalla vuonna 1912 Solovjovin viimeiseksi jääneen teoksen, eskatologis-historianfilosofisen *Kolme keskustelua sodasta, edistyksestä ja maailmanhistorian lopusta ja lyhyt kertomus Antikristuksesta*. Se on tietävästi ainoa venäläisen filosofian suomennos koko siltä kaudelta, kun Suomi oli Venäjän vallan alaisena. Se oli Herzen-valikoiman ohella vuosikymmeniä myös ainoa venäläisen filosofian suomennos. Seuraava suomennos ilmestyi 80 vuotta myöhemmin kirjassa *Venäläinen Eros*, josta lisää alla. Siihen sisältyy myös kaksi Solovjovin työtä, joista *Platonin elämän draama* on suomalaisittain helpoimmin luettavaa. Solovjov kuitenkin lukee Platonia oman kristillisen mystisen luomistyön ajatuksensa valossa. Kirjoituksessa *Rakkauden tarkoitus* hän muotoilee ajatuksensa

”Neuvostoliiton romahdettua Venäjällä palattiin vallankumousta edeltäneeseen venäläiseen filosofiaan.”

*syzygiasta*¹⁵ eli opin, joka käsittelee sosiaalisessa henkiseellisessä organismissa ruumiillistuneen aktiivisen inhimillisen sukupuolisen olennon suhdetta kaikenkattavaan ideaan. Venäläiselle filosofialle leimalliseen tapaan teksti päättyy kosmisuuteen.

Venäläinen Eros

Neuvostoliiton romahdus merkitsi Venäjällä paluuta vallankumousta edeltäneeseen venäläiseen filosofiaan. ”Myrkkyykaapeissa” vuosikymmenet olleista kirjoista otettiin sarjatyönä uusintapainoksia ja niistä poimittiin erilaisia valikoimia. Yksi tällainen otos on *Venäläinen Eros*, joka suomennettiin vuonna 1992. Kirjassa on 20 tekstiä yhdeltätoista filosofilta ja kirjailijalta – kaikki sinänsä tärkeitä otoksia johdattamaan venäläisen filosofisen kulttuurin yhteen keskeiseen juonteeseen, rakkauden filosofiaan. Käännös on kyllä venäjän kielen ammattilaisten tekemä, mutta mukaan olisi tarvittu filosofia tarkistamaan terminologia ja kielenviilaajaa hiomaan pois turhaa venäläisyyttä. Kirjaan olisi tarvittu myös kattava johdanto suomalaiselle lukijalle, joka kohtaa siinä ensimmäistä kertaa suomeksi ajattelijoita, joista joutuu äärimmäisten suppeiden loppuviitteiden perusteella vain aavistelemaan, keitä he ovat.

Sergei Bulgakov (1871–1944) esittää artikkelissaan ”Vladimir Solovjov ja Ikuinen Naiseus” oman näkökulmansa Sofian filosofiaan vertaamalla toisiinsa Solovjovia ja Jacob Böhmeä. Toisin kuin venäläisille, jotka tuntevat olevansa lähempänä keskiaikaa kuin nykyajan läntistä

filosofiaa, rinnastus ei sano suomalaiselle lukijalle kovin paljon. Sen sijaan valikoimaan otetut lännessä tunnetuimman venäläisen Nikolai Berdjajevin (1874–1948) vuolassanaiset kirjoitukset avioliitosta, sukupuolirakkaudesta ja *Eroksesta* avautuvat helpommin. Omimmillaan Berdjajev tuntee olevansa *caritaslagape* -rakkauden parissa, mutta hänen kirjoituksensa avaavat ymmärrettäviä näkökulmia myös Solovjovin filosofiaan. Pavel Florenskilta (1882–1937) kirja on otettu muutamia otoksia väitöskirjasta *Totuuden tukipylväs ja vahvistus*. Niissä tulee kiinnostavasti näkyviin, miten Florenski pitää klassisia ja erityisesti keskiajan rakkauskäsityksiä ontologisina, mutta läntisiä uuden ajan käsityksiä illusorisina.

Kirja tarjoaa *Eroksen* filosofian ohella muutaman kirjoituksen voimin kiinnostavan leikkauksen venäläiseen filosofointiin Dostojevskin aineistoista. Boris Vyšeslavtsevin ”Dostojevski rakkaudesta ja kuolemattomuudesta” avaa Dostojevskin muistikirjojen filosofisimmasta osasta siihen saakka (1932) vielä tuntemattoman kohdan. Lev Karsavinin ”Karamazovilainen rakkaus” puolestaan toimii venäläiselle filosofialle tyyppillisemmällä tavalla ja filosofoi Fjodor Karamazovin ristiriitaisesta heikommasta rakkaudesta ja asettaa sen vastakohdaksi isä Zosiman serafisen rakkauden.

Vasili Rozanov

Vasili Rozanovin (1856–1919) kirja *Solitaria* esittelee yksityisajattelijan, jonka venäläiset filosofit kokevat itselleen tärkeäksi. Siinä missä *Venäläinen Eros* sisälsi Rozanovilta yksittäisiä poimintoja, joiden kontekstia jää ihmetlemään, *Solitaria* tuo laajemmin näkyviin Rozanovin ajattelua, joka kaiken kaikkiaan muodostuu junamatkalla tai jotakuta muuta lukiessa muistiin merkityistä yksittäisistä katkelmista vailla mitään selvää kontekstia.

Rozanov kirjoittaa nimenomaan Venäjällä venäläisille venäjäksi. Hän ei kirjoita filosofiaa filosofian abstraktilla kielellä, vaan yhtäältä hänen salakavalat mietteensä ovat tarkoituksellisen ei-filosofisia. Toisaalta hän tekee purevia huomioita venäläisyydestä ja avaa venäläisille itselleen jotain sellaista olennaista venäläisyydestä, mitä venäläinen *filosofia* ei avaa.

Mari Miettinen on suomentanut *Solitarian* varsin sujuvasti – tekstit eivät ole käännöksen oloisia, vaan niille on löytynyt suomen kielelle ominainen tyyli. Olisi ollut syytä valottaa myös Rozanovin teosten taustaa, kontekstia ja sisältöä suomalaiselle lukijalle varsin laajasti, mutta Miettinen on tyytynyt muutaman sivun johdantoon.

Rozanovin vaikutus aikalaisiinsa näkyy myös valikoiman *Venäläinen Eros* kirjoituksissa. Zinaida Hippus toteaa Rozanovin ”herättäneen tietoisuutemme” ja nimeää hänet ”suureksi lihannäkijäksi” ja ”aikamme profetaksi seksuaalisuudessa”¹⁶. Myös Berdjajev viittaa Rozanoviin tiuhaan. Se että Rozanov on ihmisen lihalisuuden kristillinen filosofi, kuulostaa suomalaisittain mahdottomalta, muttei venäläisittäin. Hän ei kuitenkaan ollut solovjovilainen.

Lev Šestov

Mikään ei ole mahdotonta. *Kausaalittomuuden ylistys* on ensimmäinen Šestov-suomennos. Emigroiduttuaan Šestov (1866–1938) laittoi Husserlin kovalle koetukselle. Viimeisessä työssään, Husserlin muistokirjoituksessa, Šestov kertoo, miten Husserl oli esitellyt hänet Freiburgissa vieraileville amerikkalaisille professoreille: ”Kukaan ei ole koskaan hyökännyt minua vastaan niin terävästi kuin hän – siksi olemmekin niin läheisiä ystäviä.”

Mikään ei ole mahdotonta (1905) on kaudelta, jolloin Šestov asui vielä Venäjällä. Se on oiva johdatus hänen filosofiaansa. Itse asiassa Šestov oli jo Venäjällä asuessaan siinä määrin kultivoitunut, että hänen kirjalliset fragmenttinsa ja tarinansa ovat läntiselle lukijalle varsin hyvin ymmärrettäviä. Šestovin esikuvista tai taustavaikuttajista Dostojevski ja Nietzsche kirjoittavat purevammin, Šestov itse kirjoittaa pikemminkin tšehovilaiseen tyyliin *cum grano salis*. Siksi jokaisen kunnan rationalistin pitää lukea Šestovia. Ei tarvitse olla lainkaan samaa mieltä kirjoittajan kanssa, mutta filosofisena teoksena *Mikään ei ole mahdotonta* tarjoaa mukavaa ja paikoin inspiroivaakin epäsystemaattista ajattelua.

Alun perin Šestov opiskeli matematiikkaa ja oikeustiedettä. Husserlin *Logische Untersuchungenin* ja *Strenge Wissenschaftin* käännökset hän ehti lukea ennen emigroitumistaan. Lisäksi hän osasi sanoa Husserlille suoraan *memento mori*: pyrkimys tehdä filosofiasta ankaraa tiedettä johtaa umpikujaan. Mahdotonta ei ole myöskään se, että Šestovin terävä hyökkäys jätti lähtemättömiä jälkiä Husserlin myöhäisfilosofiaan.

Husserl puolestaan huomasi, ettei Šestov ollut mikään köykäinen irrationalisti, vaan tämä järjen kriitikko osasi kyllä ajatella loogisesti ja selvästi. Hän kehotti Šestovia lukemaan Kierkegaardia. Toisin kuin ranskalaiset eksistentiaalistit, Šestov säilytti Kierkegaard-luennassaan eksistoivan ihmisen kätkeytyvän sisäisen uskonnollisuuden.

Mari Miettinen on saanut kirjan *Mikään ei ole mahdotonta* varsin sujuvalle suomen kielelle. Ilmeisesti asiaan on ollut vaikuttamassa tutustuminen sen muunkielisiin käännöksiin. Sen sijaan Šestov itse olisi ansainnut huomattavasti laajemman esittelyn kuin parin sivun johdannon.

Ennen sotaa

1900-luvun alun Venäjällä kaikki filosofia ei suinkaan ollut uskonnollista. Erityisesti akateeminen filosofia eli mannermaisessa rytmissä. Venäjäksi käännettiin filosofiaa etenkin saksasta, ranskasta ja englannista niin runsaasti, että harva tai tuskin mikään muu kielialue pystyy kilpailemaan käännösten määrässä. Ensimmäinen kieli, jolle lukuisten nykyään klassikoiksi muodostuneiden saksalaisten ja ranskalaisten ajattelijoiden tuotantoa käännettiin, oli juuri venäjä.

Ammattimaisen filosofisen kulttuurin syntyminen ja sen ankkuroituminen myös mannermaiseen filosofiaan

antaa aiheen kysyä: ylsikö valistuksen perintö sittenkin Venäjälle, ainakin filosofissa? Kyllä ja ei. Kaikilla keskeisillä saksalaisilla filosofeilla oli omat venäläiset oppilaansa. Läntinen filosofia ei kuitenkaan saanut vahvaa asemaa, eikä sitä otettu sellaisenaan. Kun esimerkiksi Bergsonin teokset käännettiin venäjäksi, Nikolai Losskillä oli hänen oman intuitivisminsa perusteella valmiina perusteellinen Bergson-kritiikki. Venäläisen filosofian panos eurooppalaiseen kulttuuriin ei ollut niinkään venäläisessä ideassa eikä Solovjovista alkavassa omassa filosofissa, vaan siinä, että se tuotti kiinnostavan rajapinnan eurooppalaisen filosofian sisään.

Emigraatio

Niin kauan kuin bolševikeilla oli kiireisempää tehtävää, venäläiset filosofit saivat jatkaa toimintaansa, mutta 19.5.1922 Leninin kirjoitti Tšekan päällikölle Dzeržinskille: ”Kysymykseen vastavallankumousta auttavien kirjailijoiden ja professoreiden karkottamiseen maasta. Tämä pitää valmistella huolellisesti. Ilman [tällaista] valmistelua toimimme tyhmästi.” Lenin teki teon, joka takaa hänelle pysyvän aseman venäläisen filosofian historiassa: hän pelasti filosofit ampumiselta karkottamalla heidät maasta. Laiva nouti heidät Pietarista Saksaan.¹⁷

Vain harvat venäläisistä emigranteista ylittivät kieli- ja kulttuurimuurin ja tulivat tunnetuiksi lännessä. He eivät silti kyenneet myöskään keskenään saamaan aikaan minikäänlaista yhteisymmärrystä esimerkiksi suhtautumisessa Neuvostoliittoon tai edes muodostamaan yhteisöä keskenään. Ensimmäistä maailmansotaa edeltäneen filosofisen kulttuurin aika oli auttamatta ohi.

Kokoelman *Venäjä ja Eurooppa* päättävä Nikolai Trubetskoin (1890–1938) kirjoitus *Me ja muut* esittelee emigranttien uutta identiteettiä etsintää kuvaavan liikkeen, ”euuraasialaisuuden”. Trubetskoi tuli Roman Jakobsonin ohella tunnetuksi lingvistiikassa yli kielirajojen. Sen sijaan venäläisten ei-eurooppalaisia juuria korostava ”euuraasialaisuus” puhuttelee tuskin muita kuin Länsi-Euroopassa itsensä kodittomiksi tuntevia venäläisiä.

Jotkut nuoremmista ja omin neuvoin länteen läheneistä sen sijaan vaihtoivat kieltä, muuttivat jopa nimensä ja tulivat tunnetuiksi: Aleksandr Koiranski (1892–1964) alkoi jo Göttingenissä kirjoittaa nimensä Koire, muttei päässyt Husserlin suosioon ja muutti Pariisiin, jossa nimestä tuli Koyre, ja pariisilaiset omivat miehen ranskalaiseksi tietehistorioitsijaksi. Aleksandr Koževnikov (1902–1968) puolestaan tuli Pariisissa tunnetuksi nimellä Kojève¹⁸. Alisa Rosenbaum (1905–1982) lähti Venäjältä pari vuotta sen jälkeen kun hänen opettajansa oli viety laivaan ja vaihtoi nimensä matkalla New Yorkiin libertaanien paremmin tuntemaan muotoon Ayn Rand.

Pitirim Sorokinin visio

Emigroituneita venäläisiä filosofeja ei vuosikymmeniin suomennettu lukuun ottamatta yhtä mielenkiintoista poikkeusta. Yksi Leninin päävastustajista neuvostoissa oli Pietarin yliopiston sosiologian professori Pitirim Sorokin (1889–1968). Hän pääsi kuuluisalle laivamatkalle ja pian sen jälkeen Harvardin yliopiston professoriksi. Ilmeisesti toisen maailmansodan jälkeisen amerikkalaisen sosiologian aallon ansiosta häneltä suomennettiin (englannista) teos *Aikamme kriisi*.

Toisen maailmansodan aikana kirjoittamassaan kirjassa Sorokin ei pidä aikamme kriisiä minään suhdanteiden tai edes vastakkaisten yhteiskuntajärjestelmien kriisinä, muttei myöskään spengleriläisenä länsimaiden perikatona. Sen sijaan hän katsoo ”länsimaisen yhteiskunnan ja kulttuurin perusmuodon” olevan muuttumassa. Viimeisimmät 400 tai 600 vuotta vallinnut muoto on hajoamassa. Sorokin nimittää sitä ”aistikulttuuriksi”, jolle tosiolevaa ja arvokasta on se, mikä voidaan aistein havaita (*sensate*). Tämä aistikulttuuri syrjäytti aikanaan keskiaikaisen ideakulttuurin, jolle ainoa tosiolevainen ja todellinen arvo oli yliaistillinen ja järjellä tajuamattomissa oleva (*ideational*) Jumala. Näiden välillä on vielä esiintynyt idealistinen kulttuuri, jolle tosiolevainen on osittain yliaistillista, osittain aistimin havaittavaa.

Sorokinin diagnoosin mukaan aikamme kriisi on siinä, että aistikulttuuri on tullut tiensä päähän: ”Seisomme ilmeisesti kahden aikakauden rajalla: loistavan eilispäivämme aistikulttuuri viruu kuolinvooteellaan ja luomiskykyisen huomispäivän ideakulttuuri odottaa vuoroaan.”¹⁹ Visionsa tueksi Sorokin esittää tilastoja ja tekee interventioita kulttuurin eri aloille. Tällainen on hänen käsityksensä filosofian tilasta:

”Filosofissa ei yhdeksänneltoista vuosisadallakaan ole aistikulttuurin edellisten kausien mestareiden veroisia nimiä. Tämän alan huippua merkitsevät Descartes ja Spinoza, Berkeley ja Locke, Kant ja Hume, Leibniz ja Hobbes. 1800-luku tuotti Hegelin ja Schellingin, Schopenhauerin ja Comten, Spencerin ja Nietzschen, mutta kukaan näistä ei ole suurempi, eikä edes samaa luokkaa kuin edellisten vuosisatojen filosofit. Ainoakaan aistikulttuurin aikojen filosofi ei puolestaan millään tavoin kohoja yli Tuomas Akvinolaisen tai muiden suurten skolastikkojen. Kahdeskymmenes vuosisata taas on ainakin tähän asti ollut kääpiöfilosofien kautta. Kukaan heistä ei pääse edes yhdeksänneltoista vuosisadan suurten filosofien tasolle.”²⁰

Tämä ei ole mikään analyysi. Pikemminkin Sorokinin ajatusmalli dokumentoi vanhan venäläisen asennoitumisen, jossa keskiaika koetaan läheisemmäksi kuin uuden ajan läntinen kulttuuri ja sen filosofit.

Uusi Venäjä

Nykytilanne muistuttaakin sata vuotta sitten vallinnutta, mutta on kaoottisempi ja oikeastaan mahdoton hahmottaa. Samalla on syntynyt uutta filosofiaa, joka on kyl-

läkin venäläistä, mutta uudenlaista.

Suomeksi on ilmestynyt kaksi nidettä pietarilaista thanatologiaa, mikä tarjoaa tarkalle lukijalle näköaloja myös muuhun venäläiseen filosofointiin. Venäläisen runouden parissa ansiokkaasti toimineen Jukka Mallisen suomennokset Valeri Savtšukin ja Andrei Demitševin kirjoista ovat kohtuullisen sujuvia, mutta terminologia ja viitteistö olisi ehdottomasti pitänyt tarkistuttaa filosofilla. Molemmissa kirjoissa on runsaasti viitteitä sekä läntisiin että venäläisiin ajattelijoihin, mutta näitä viitteitä ei ole lainkaan suhteutettu esimerkiksi ranskalaisen filosofian suomennoksiin.

Demitševin kirja on akateemisempi katsaus kuoleman käsittämiseen, ja sen venäläinen nimi *Diskursy smerti* olisi ollut jopa sellaisenaan parempi kuin työtapaturmiin assosioitua *Kuolema työssä*. Kirja on turhankin luonnosmainen, ja paikoitellen juuri tämän työn lukemista vaikeuttaa myös se, että lukijan pitää itse tarkistaa ja korjata nimiä ja termejä. Esimerkiksi tuntematon fi-

losofi Kozhev paljastuu tarkemmin katsoessa Kojèveksi/ Koževnikoviksi.

Savtšukin *Veri ja kulttuuri* on vapaampi ja omaperäisempi avaus kuoleman ajattomiin ongelmiin. Savtšuk astuu heti alussa ulos tutkijankammion harmaasta arkipäivästä arkaaisuuteen, jonka kuoleman ongelma avaa, ja etenee verisymbolin, uhrin ja haavan metafysiikkaan, alkuhaavaan ja siitä alkumerkkiin päätyäkseen lopulta ”uusarkaaisuuteen”. Niin usein kuin kirjassa esiintyykin sana postmoderni, ote on kuitenkin venäläisesti intuitiivinen. Kirjaa on vaikea esitellä ja vielä vaikeampi arvioida, mutta se kannattaa lukea.

Niin pietarilainen thanatologia kuin uusi globaali venäläinen filosofia palauttavat takaisin sen kiinnostavan rajapinnan, joka oli jo sata vuotta sitten muodostumassa. Tie tästä eteenpäin on avoin ja tuntematon.

(ks. artikkelin laajempi versio osoitteessa: www.netn.fi/lehti/niin-nain-311)

Viitteet

- 1 Venäläistä ajattelua on käsitelty *niin & näin* numerossa 1/95 ja neuvostofilosofiaa numerossa 1/09.
- 2 Berdjajev 2007, 338–339.
- 3 Sama, 341.
- 4 Sama, 357.
- 5 Tšaadajev 2007, 104.
- 6 Homjakov 2007, 149.
- 7 Tjuttšev 2007, 173.
- 8 Lisäksi Esa Adrian suomensi 1981 lyhennetyt laitoksen Herzenin kirjallisesti ansiokkaasta muistelmateoksesta *Menneitä ja miitteitä*.
- 9 *Bakunin suomalaisille isänmaanystävälle, Tukholma 25. huhtikuuta 1963*. (Suom. Asko Lehtonen.) Liite kirjassa: Airas, Pentti, *Anarkismin ideologia ja terrori*. Studia historica septentrionalia 12, Jyväskylä 1986, 211–218.
- 10 Esim. Eila Salminen on valikoimassa *Valkeat yöt* julkaissut *Kirjailijan päiväkirjan* kaunokirjallisempaa ainesta.
- 11 Dostojevski, Fjodor, *Kirjailijan päiväkirja*. Toim. ja suom. Olli Kuukasjärvi. Otava, Keuruu, 1996. Paula Nieminen on tosin suomentanut Dostojevskin Puškin-puheen jo aiemmin liitteeksi Igor Volginin kirjaan *Dostojevskin viimeinen vuosi*, SN-kirjat, Helsinki 1990, 581–602.
- 12 Dostojevski 2007, 253.
- 13 Suomeksi Dostojevski 2009.
- 14 Hyvän käsityksen tästä Solovjovista alkavasta venäläisen teologian traditiosta antaa Matti Kotirannan teologian väitöskirja *Persoona perikoreesina. Vladimir Lossky'n kolminaisuuskäsitys ja sen suhde palamisteseen perinteeseen ja venäläiseen uskonnofilosofiaan*. Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsinki, 1995.
- 15 Kreikan sana *syzygia* tarkoittaa yhteen

- sovittamista.
- 16 Hippius 2007, 112, 114.
  - 17 Ks. *Vsyylka vmesto rassirela: deportatsija intelligentsii v dokumentah VTŠK-GPU 1921–1923* (teloituksen sijasta karkotus: intellektuellien maasta häätämisen dokumentit). Russkij put', Moskva 2005. Aiheesta on englanniksi Lesley Chamberlainin kirja *The Philosophy Steamer. Lenin and the Exile of the Intelligentsia*. Atlantic Books, London 2006.
  - 18 Kojève ja suomennos *Historian loppu* on jo ollut esillä *niin & näin* numerossa 3/2008.
  - 19 Sorokin 1952, 7.
  - 20 Sama, 238.

Kirjallisuus

- Balk, Eero & Viitanen, Liisa (toim.), *Venäläinen Eros. Kirjoituksia rakkauden filosofiasta*. Orient Express. Helsinki, 1992.
- Berdjajev, Nikolai, Venäjän sielu (Duša Rossii, 1915). Suom. Asko Helminen. Teoksessa Oittinen (toim.) 2007, 335–365.
- Demitšev, Andrei, *Kuolema työssä* (Diskursy smerti, 1997). Suom. Jukka Mallinen. Atena, Saarijärvi 1999.
- Dostojevski, Fjodor, Puškin ja hänen merkityksensä (Puškinskaja reč, 1880). Suom. Olli Kuukasjärvi. Teoksessa Oittinen (toim.) 2007, 224–255
- Dostojevski, Fjodor, *Talvisia merkintöjä kesän vaikutelmista*. Suom. Tiina Kartano. niin&näin, Tampere 2009.
- Herzen, Aleksandr, *Eurooppa ja Venäjä*. Suom. Vilho Elomaa. Karisto, Hämeenlinna 1918.
- Hippius, Zinaida, Rakastumisesta (Vjublenost, 1904). Suom. Eero Balk. Teoksessa Balk & Viitanen (toim.) 1992, 110–124.
- Homjakov, Aleksei, Vanhasta ja uudesta (O starom i novom, 1861). Suom. Liisa Viitanen. Teoksessa Oittinen (toim.) 2007, 131–149.
- Radištšev, Aleksandr, *Matka Pietarista Moskovaan* (Putešestvie iz Peterburga v Moskvu, 1790). Suom. Johannes Remy. Gaudeamus, Helsinki 2007.
- Rozanov, Vasili, *Solitaria, yksinpuhelua* (Ujedinjonoje, 1912). Suom. Mari Miittinen. Ilias, Joensuu 2002.
- Savtšuk, Valeri, *Veri ja kulttuuri* (Krov i kultura, 1995). Suom. Jukka Mallinen. Atena, Saarijärvi 1996.
- Šestov, Lev, *Mikään ei ole mahdotonta, kausaalittomuuden ylistys* (Apofeoz bespotšvennosti, opyt adogmatičeskogo myšlenija, 1905). Suom. Mari Miittinen. Ilias, Joensuu 2004.
- Solovjov, Vladimir, *Kolme keskustelua sodasta, edistyksestä ja maailmanhistorian lopusta ja lyhyt kertomus Antikristuksesta*. Suom. Toivo T. Kaila. Otava, Helsinki 1912.
- Sorokin, Pitirim, *Aikamme kriisi* (The Crisis of Our Age, 1941). Suom. Kai Kaila. WSOY, Porvoo & Helsinki 1952.
- Tjuttšev, Fjodor, Venäjä ja Saksa, Kirje Augsburgin Allgemeine Zeitungin päätoimittajalle (Lettre à M. le Docteur Gustave Kolb, rédacteur de la "Gazette Universelle", 1844). Suom. Anita Mitroshin. Teoksessa Oittinen (toim.) 2007, 167–186.
- Tšaadajev, Pjotr, L'Univers 15. Tammikuuta 1854 (*L'Univers 15 janvier 1854*). Suom. Anita Mitroshin. Teoksessa Oittinen (toim.) 2007, 97–104.
- Venäjä ja Eurooppa: Venäjän idea 1800-luvulla*. Toim. Vesa Oittinen. Aleksanteri-instituutti & Vastapaino, Tampere 2007.